

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

Het graf van de kunstenaar Victor
Servranckx in Machelen (Diegem)

monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Het graf van de kunstenaar Victor Servranckx, Machelen (Diegem),
Zaventemsesteenweg zonder nummer – monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/23047/102.1

Joeri Mertens

10/10/2018

INHOUDSTAFEL

1.	Thema funerair erfgoed in de Vlaamse Rand	4
1.1.	Definities.....	4
1.2.	Beschermd funerair erfgoed in de Vlaamse Rand	4
1.3.	Onderzoek funerair erfgoed in de Vlaamse Rand in 2014 en 2018	6
1.4.	Graftekens, een geschiedenis.....	9
1.5.	Maatschappelijke betekenis van graftekens	12
1.6.	Motivering van de selectie	13
1.6.1.	Waarden voor bescherming	13
1.6.2.	Selectiecriteria	14
2.	Beschrijvend gedeelte	16
2.1.	Situering	16
2.2.	Historisch overzicht	16
2.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.....	21
2.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	21
3.	Evaluerend gedeelte	21
3.1.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	21
3.2.	Motivering van het type bescherming.....	22
3.3.	Motivering van de afbakening van de bescherming	22
3.4.	Juridische toestand	22
3.4.1.	Onroerend Erfgoed:	22
3.4.2.	Ruimtelijke ordening:	22
4.	Beheersvisie	22
4.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	22
4.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	23
4.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed	23
5.	Bronnen	24
6.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	25
6.1.	Omgevingsplan	25
6.2.	Fotobijlage	25
6.3.	Documentatie	25

1. THEMA FUNERAIR ERFGOED IN DE VLAAMSE RAND

In de beleidsbrief 2017-2018 voorziet minister Bourgeois onder initiatief 14 het verder inventariseren en opstellen van beschermingsvoorstellen in hanteerbare deelpakketten. Daarbij wordt de Vlaamse Rand genoemd als initiatief volgend op de lopende herinventarisatie.

Dit dossier behoort tot de thematisch-geografische beschermingscampagne 'Funerair erfgoed in de Vlaamse Rand'.

1.1. Definities

Begraafplaatsen

Een begraafplaats is een terrein waar de stoffelijke resten van overledenen begraven worden, uitgestrooid of bijgezet.¹ Het is een overkoepelende term die zowel kerkhoven als buitenstedelijke begraafplaatsen omvat.

Kerkhoven

Een kerkhof is een (meestal) omsloten terrein rondom de kerk, dat doorgaans wordt gebruikt als begraafplaats.²

Buitenstedelijke begraafplaatsen

Begraafplaats aangelegd buiten de stedelijke context als gevolg van het Keizerlijke decreet uit 1784 dat begraven binnen de stadsmuren verbodt.³

Graf

Een graf is een uitgraving in de grond die wordt gebruikt voor begraving.⁴

Het kan zowel om de bijzetting van een lichaam gaan (inhumatiegraf- als om een bijzetting van assen (crematiegraf).

Grafteken

Met graftekens, volgens de thesaurus Onroerend Erfgoed ook 'funeraire constructies genoemd' worden de gedenktekens op graven bedoeld.⁵

1.2. Beschermd funerair erfgoed in de Vlaamse Rand

Tot het onderzochte gebied behoren 19 gemeenten met in totaal 61 begraafplaatsen en 47 bewaarde kerkhoven⁶.

In de Vlaamse Rand werd voor 2014 geen gericht alomvattend onderzoek gedaan naar de begraafplaatsen. Enkel de kerkhoven werden geëvalueerd op hun erfgoedwaarde. Dat gebeurde vaak in combinatie met de parochiekerk. De begraafplaatsen werden nooit in een regiodekkend onderzoek met een criteriumkader geëvalueerd.

Op 1 januari 2017 hadden 28 kerkhoven een vorm van bescherming. Elf kerkhoven werden beschermd als landschap, negen als dorpsgezicht en acht als monument.⁷

¹ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *begraafplaatsen* [online],

<https://thesaurus.onroenderfgoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/54> (geraadpleegd op 8 maart 2018)

² AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Kerkhoven* [online],

<https://thesaurus.onroenderfgoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/232> (geraadpleegd op 8 maart 2018).

³ MERTENS J. 2016: *Funerair Erfgoed in Vlaanderen - Op zoek naar de doden tussen de levenden*, onuitgegeven studie Onroerend Erfgoed.

⁴ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *graven* [online]

<https://thesaurus.onroenderfgoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/1227> (geraadpleegd op 19/07/2018).

⁵ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *funeraire constructies* [online]

<https://thesaurus.onroenderfgoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/174> (geraadpleegd op 19/07/2018).

⁶ In de Vlaamse Rand staan 88 parochiekerken.

⁷ In het document wordt er als volgt verwezen naar een monument (M), dorpsgezicht (DG), landschap (L), gevolgd door de datum van bescherming.

- Asse (Mollem), Sint-Stefanuskerkhof, DG 10/01/1980, volkskundige waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/76806>
- Asse (Mollem), Sint-Antoniuskerkhof, kerk met kerkhof M 10/01/1980, historische waarde; DG 10/01/1980, artistieke waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/76823>
- Asse (Zellik), Sint-Bavokerkhof, kerkhof met omheiningsmuur L 25/03/1938, visuele waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/76857>
- Asse (Bekkerzeel), Sint-Godarduskerkhof, kerk en kerkhofmuur M 13/11/2002, historische en artistieke waarde, DG 13/11/2002, historische waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/76780>
- Beersel (Alseberg), OLV-kerkhof, kerkhof + trappen M 30/6/2004, historische waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/38859>
- Dilbeek (Itterbeek), Sint-Pieterkerkhof, muur M 30/9/1974, algemeen belang. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/38981>
- Dilbeek (Sint-Anna-Pede), Sint-Annakerkhof, L 19/1/1944, esthetische waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/38985>
- Dilbeek (Sint-Martens-Bodegem), Sint-Martinuskerkhof, kerkhofmuur M 23/10/1981 + kerkhof DG 23/10/1981. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/39029>
- Dilbeek (Sint-Ulriks-Kapelle), Sint-Ulrikskerkhof, DG 16/10/1980, artistieke en historische waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/39057>
- Dilbeek (Groot-Bijgaarden), Sint-Egidiuskerkhof, L 20/10/1947, esthetische waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/38967>
- Drogenbos (Drogenbos), Sint-Niklaaskerkhof, L 8/4/1946, esthetische waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/39072>
- Grimbergen (Grimbergen), Allerheiligste Verlosserkerkhof, DG 18/09/1981, historische waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/75293>
- Kraainem (Kraainem), Sint-Pancratiuskerkhof, M 30/09/2014, historische, artistieke, volkskundige, sociaal-culturele en wetenschappelijke waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/39908>
- Linkebeek (Linkebeek), Sint-Sebastianuskerkhof, L 5/10/1953, historische en artistieke waarde & M 7/4/1995, historische en artistieke waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40018>
- Meise (Wolvertem), Heilige Laurentius en Heilige Gorikkerkhof, M 22/11/2001, historische en artistieke waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40189>
- Meise (Wolvertem), Sint-Medardus en St-Gildarduskerkhof, M 1/10/2010, historische en artistieke waarde & Rossemdorp (gehucht) DG 1/10/2010, historische waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40218>
- Merchtem (Brussegem), Sint-Stephanuskerkhof, L 13/09/1976, algemeen belang. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40295>
- Merchtem (Brussegem), Sint-Jan de Doperkerkhof, M 13/11/2002, historische en artistieke waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/76331>
- Merchtem (Hamme), Sint-Gudulakerkhof, L 10/12/1947, esthetische waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40328>
- Sint-Pieters-leeuw (Sint-Pieters-Leeuw), Sint-Pieterkerkhof, L 27/6/1948, esthetische waarde. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40621>
- Tervuren (Vossem), Sint-Pauluskerkhof, dorpskom met Voervallei DG 18/09/1981, historische en artistieke waarde.

- <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/42804>
Tervuren (Tervuren), Sint-Jan Evangelistkerkhof, L 8/02/1946, artistieke waarde.
- <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/42768>
Vilvoorde (Houtem), Sint-Antonius Abtkerkhof, L 22/10/1975, DG 22/09/1982, historische en artistieke waarde.
- <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/70614>
Wemmel (Wemmel), Sint-Servatiuskerkhof, L 24/10/1947, esthetische waarde.
- <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/89977>
Wezembeek-Oppem (Wezembeek-Oppem), Sint-Pieterskerkhof, DG 19/04/1982, historische en artistieke waarde.
- <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40858>
Zaventem (Sterrebeek), Sint-Pancratiuskerkhof, M 15/05/2001, historische en artistieke waarde en DG 15/05/2001, historische waarde.
- <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40929>
Zaventem (Nossegem), Sint-Lambertuskerkhof, L 8/02/1946, artistieke waarde.
- <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/40907>

Er werd in de Vlaamse Rand één begraafplaats beschermd als monument.

- Beersel (Lot) begraafplaats, Kerkhofstraat 13, M 12/7/2007, historische en artistieke waarde.

<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/201108>

Er werd in de Vlaamse Rand nog geen individuele graftekens beschermd.

1.3. Onderzoek funerair erfgoed in de Vlaamse Rand in 2014 en 2018

Kerkhoven en begraafplaatsen

Als voorbereiding op het beschermingsdossier werden de kerkhoven geëvalueerd in 2014 en de begraafplaatsen in 2018. Uit het terreinonderzoek bleek dat er geen kerkhoven zijn die omwille van een ensemblewaarde van kerk met kerkhof en graftekens dienen beschermd te worden. De resterende kerkhoven zijn voornamelijk kerkhofsites die grotendeels of volledig geruimd zijn en meestal ingericht als groene ruimte in de dorpskern rond de kerk. Ze worden door de gemeentelijke overheden beheerd en verdere actie naar bescherming is niet prioritair.

Het onderzoek naar de begraafplaatsen in 2018 toonde aan dat er geen begraafplaatsen zijn waar de erfgoedwaarde zo uniek is dat ze in hun totaliteit beschermd moeten worden.

Ensembles van graftekens

Uit het onderzoek van 2018 blijkt dat vijf sites een waardevol geheel aan graftekens bezitten en waar zowel de beeldwaarde als de ensemblewaarde hoog zijn.

- Grimbergen (Humbeek), Holbroek, begraafplaats (oudste deel met de grafkapel Lunden)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/76467>
- Merchtem (Merchtem), Brusselsesteenweg, begraafplaats (graftekens langs de kruisende centrale paden en het graf van componist De Boeck)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/303861>
- Overijse (Overijse), Solheide, begraafplaats (ensemble van graftekens langs de kruisende centrale paden)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/301632>
- Sint-Pieters-Leeuw, (Ruisbroek), Groot-Bijgaardenstraat, begraafplaats (oudste deel met slachtoffers van het treinongeval in Vorst 1899, ereperk, graftekens langs de paden)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/90842>
- Vilvoorde (Vilvoorde), Mechelsesteenweg, stedelijke begraafplaats (oudste deel met beboomde paden en graftekens voor een stedelijke elite)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/70482>

Individuele graftekens

In de Vlaamse Rand bleven er individuele graftekens bewaard die omwille van hun architecturale kwaliteiten en omwille van het maatschappelijk belang van de begraven persoon erfgoedwaarde bezitten. Er zijn vijf kunstenaarsgraven en zestien artistieke en historisch interessante graftekens. Ze worden in het kader van dit project verder onderzocht in deelpakketten.

Kunstenaarsgraven

- Dilbeek, d'Arconatistraat, begraafplaats: graf van de kunstschilder Jean Brusselmans
Niet opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed
- Dilbeek (Sint-Ulriks-Kapelle), Sint-Wivinadreef, begraafplaats van de Broeders van de Christelijke Scholen met het graf van Alfons Hoppenbrouwers en aansluitend de begraafplaats van de Zusters en Broeders van Don Bosco
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/212382>
- Machelen (Diegem), Zaventemsesteenweg, begraafplaats: graf van de schilder-beeldhouwer Victor Servranckx
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/77599>
- Zaventem (Nossegem), Namenstraat, begraafplaats: graf van de beeldhouwer Pieter Braecke
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/215443>
- Zaventem (Sint-Stevens-Woluwe), Sint-Stefaansstraat, begraafplaats: graf van de beeldhouwer Oscar de Clerck
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/127227>

Kunstenaarsgraven met eenvoudige, weinig artistieke grafstenen of zonder artistieke verwijzing naar hun kunstenaarschap werden niet weerhouden. In de Vlaamse Rand zijn er drie kunstenaarsgraven onderzocht die niet weerhouden werden voor deze selectie:

- het graf van Herman Teirlinck op de begraafplaats in Beersel dat bestaat uit een eenvoudige rechthoekige zwart granieten zerk.
- het graf van componist August De Boeck (+1937) in Merchtem dat voornamelijk waarde krijgt door de relatie met het groter geheel van de begraafplaats van Merchtem.
- het grafteken voor Felix De Boeck (+1995) in Drogenbos dat bestaat uit een eenvoudige rechthoekige zwart granieten zerk.

Er kan niet uitgesloten worden dat er kunstenaarsgraven niet teruggevonden werden in de Vlaamse Rand als gevolg van beperkte publicaties en inventarisatie.

Historische en architecturaal bijzonder vormgegeven graftekens

- Beersel (Dworp), Molenveld, begraafplaats: Grafteken voor de familie Lassarre (ontwerper Henri Lacoste)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/304413>
- Beersel (Huizingen), Ansberg, begraafplaats: mausoleum Torley-Devillers
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/303327>
- Grimbergen (Grimbergen), Veldkantstraat, begraafplaats: grafteken voor de Familie Pincket (kunstenaar Félix Roulin)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/75271> (het grafteken wordt niet vermeld)
- Sint-Pieters-Leeuw (Sint-Pieters-Leeuw), Galgstraat, begraafplaats: grafteken voor Albert van Cotthem (kunstenaar Victor Rousseau)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/90744> (het grafteken wordt niet vermeld)
- Tervuren (Tervuren), Duisburgsesteenweg, begraafplaats: grafteken voor de familie Dielens-Nys (kunstenaar Léon Sarteel)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/300078> (het grafteken wordt niet vermeld)

- Tervuren (Tervuren), Duisburgsesteenweg, begraafplaats: grafteken voor Juste B.C.I. Laga
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/300078> (het grafteken wordt niet vermeld)
- Machelen (Machelen), Kerkhofdreef, begraafplaats: grafkapel van de familie Rittweger
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/77620>
- Vilvoorde (Vilvoorde), Mechelsesteenweg, begraafplaats: grafteken voor de familie Deneve-Moreau (kunstenaar: Antoon van Parys)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/70482> (het grafteken wordt niet vermeld)
- Vilvoorde (Vilvoorde), Mechelsesteenweg, begraafplaats: grafteken voor de familie Gelders (kunstenaar René Boschmans)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/70482>
- Vilvoorde (Vilvoorde), Mechelsesteenweg, begraafplaats: grafteken voor Jan Poot
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/70482>
- Wemmel (Wemmel), G. Van Kampenhoutstraat, begraafplaats: grafteken voor de familie Deschuyffeleer-Delvoye (kunstenaar Oscar de Clerck)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/89952> (het grafteken wordt niet vermeld)
- Zaventem (Sterrebeek), Burchtstraat, begraafplaats: grafteken voor Jean-Marie Derscheid
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/127098>
- Zaventem (Zaventem), Kerkhoflaan, begraafplaats: grafteken voor de familie Coppin-Van Geetsom (kunstenaar Gustave Fischweiler)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/127119>
- Zaventem (Zaventem), Kerkhoflaan, begraafplaats: grafteken voor de familie Quitmann (kunstenaar André Allar)
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/127119>
- Zaventem (Zaventem), Kerkhoflaan, begraafplaats: grafteken voor de familie Feldheim
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/127119>
- Zaventem (Zaventem), Kerkhoflaan, begraafplaats: grafteken voor Filip De Greef
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/127119>

Calvaries

In de Vlaamse Rand zijn er twee calvaries, waarvan één gecombineerd met familiegraven, die uniek te noemen zijn omwille van hun vormgeving. Ze overstijgen het traditionele massaproduct.

- Asse-centrum (Asse), Mollemseweg, begraafplaats: calvarie naar ontwerp van Antoon Van Parys in combinatie met de erfgoedbeplanting van taxus en hulst. Niet opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed
- Wemmel (Wemmel), G. Van Campenhoutstraat, begraafplaats: calvarie met familiegraven
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/89952>

Brusselse begraafplaatsen

In de Vlaamse rand liggen tot slot vier begraafplaatsen die eigendom zijn van gemeenten uit het Brusselse gewest. Ze vertonen een geheel eigen typologie aan graftekens die zeer representatief is voor de Brusselse maatschappij én contrasteren met het Vlaamse beeld van de begraafplaats en graftekens. Ook daar resulteert het onderzoek in zowel waardevolle ensembles als individuele graftekens op drie van de vier begraafplaatsen.⁸

- Beersel (Alsemberg), Kerkhoflaan, begraafplaats van Vorst: perceel 6
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/304527>

⁸ De begraafplaats van Sint-Lambrechts-Woluwe bezit te weinig erfgoedwaarde om ter bescherming overwogen te worden. Ze werd opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed onder ID214028.

- Dilbeek (Dilbeek), Kerselaarstraat, begraafplaats van Koekelberg: individuele graftekens verspreid over de begraafplaats <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/206886>
- Wezembeek-Oppem (Wezembeek-Oppem), begraafplaats van Etterbeek: individuele graftekens verspreid over de begraafplaats, percelen 1, V en J <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/214028>

Beschermingsvoorstel

De minister gaf aan prioriteit te willen geven aan de bescherming van de individuele graftekens waar geen relevante contextwaarde aanwezig is. De kunstenaarsgraven, calvaries en de artistieke en historische graftekens worden dan ook als eersten onderzocht.

De kunstenaarsgraven waartoe dit dossier behoort werden geselecteerd op basis van het belang van de kunstenaar, de band met de Vlaamse Rand en het dorp en de verwijzing van het grafteken naar het oeuvre van de kunstenaar. De visuele band van het grafteken met de kunstenaar was zeer belangrijk. Dat kon door de plaatsing van een portretmedaillon, een kunstwerk van de kunstenaar of zelfs zijn eigen typerende schriftuur. De vijf geselecteerde graftekens overspannen tevens naar vormgeving en materiaalgebruik de periode 1930-1968 en geven zo een representatief beeld van de funeraire realisaties in die periode.

1.4. Graftekens, een geschiedenis

Van middeleeuwen tot Verlichting

Sinds de kerstening was het kerkgebouw voorbehouden aan de heilige. Leken werden er niet begraven. Rondom de kerken ontstond de 'kerk-hof', de tuin bij de kerk. De vroegste horizontale grafstenen gaan dan ook terug tot de gewoonte om nabij een kerk, op het kerkhof begraven te worden.

In eerste instantie verzette de Kerk zich tegen het idee van een lekengraf in de kerk. De nauwe verstrengeling tussen Kerk en Staat maakte de situatie echter onhoudbaar en toen de Frankische koning Clovis zich in 511 liet begraven in de Parijse Sint-Pieter-en-Paulusbasiliek was het hek van de dam. Al snel volgden de geestelijken, adel en vanaf de late middeleeuwen de burgerij zijn voorbeeld.

Wie niet in de kerk kon, werd er nog steeds omheen begraven op de 'kerk-hof'. De meesten kregen er een individueel graf, vermoedelijk aangeduid door een houten kruis, paal of struik. Na verloop van tijd vergingen deze en kreeg de anonimiteit de bovenhand. Als er al stenen graftekens werden gebruikt, dan zijn die niet in situ bewaard gebleven. In stedelijke contexten en bij noodsituaties werd overgegaan tot collectieve begraving. Enkel on- of andersgelovigen, ongedoopten, pestlijders en sommige misdadigers werden begraven op niet-gewijde begraafplaatsen buiten de dorpskern, ook 'heydenen kerckhoven' genoemd.

Voor de christelijke middeleeuwer was de dood tot in de 12de eeuw niet meer dan een overgang naar het hiernamaals; hemel of hel. De heropstanding was een collectief gebeuren, dat voor iedereen op het einde der tijden plaatsvond. In de 12de - 13de eeuw ontstond een theologisch probleem: waar blijven de zielen in afwachting van het Laatste Oordeel? Op dat moment werd de derde weg gecreëerd: het vagevuur. Het vagevuur bood de mogelijkheid tot postmortale redding dankzij gebeden van de levenden. Om de levenden aan te zetten voor de ziel van de overledene te bidden was er nood aan langdurige herinnering. De middeleeuwse mens liet missen opdragen, kapellen bouwen, epitafen, grafplaten en grafkruisen oprichten om herinnerd te worden. Voor hen die een anoniem graf kregen of zich geen stichtingen of schenkingen konden veroorloven was er nood aan een collectieve herdenking. Voortaan werd op de dag na Allerheiligen voor alle zielen gebeden.

De grafgewoontes van de middeleeuwen zetten zich door tot in de 19de eeuw. Het houten grafkruis bleef in Vlaanderen voor heel die periode zonder twijfel het meest populaire grafteken. Vanaf de 16de eeuw bleven natuurstenen grafkruisen op kerkhoven bewaard (Overwinden, Membruggen, Rekem, ...). Andere graftekens in open lucht zijn tot de 18de eeuw slechts beperkt bekend. In hoeverre daaruit mag geconcludeerd worden dat er geen stèles of zerken werden geplaatst is onduidelijk. De vormgeving van het grafteken op het kerkhof werd gespiegeld aan de artistieke evolutie in die periode.

Zeker sinds de 16de eeuw wordt de naam van de overledene vermeld op het stenen grafkruis. Sinds eind 17de eeuw willen de overledenen dat er meer kenmerken op het epitaaf komen (naam, geboorte en sterfplaats en -datum, beroep, wapenschild, ... aangevuld met funeraire symbolen). Het grafschrift zal het beeldfragment verdrücken tot wanneer het beeld slechts een detail van de grafsteen wordt.

De late 18de en 19de eeuw

In de Oostenrijkse gebieden vaardigde keizer Jozef II het invloedrijke "Edict van den Keyser aengaende de begraeffennissen" uit in 1784. Daarbij werd de begraving binnen de stadsmuren verboden en buitenstedelijke begraafplaatsen dienden opgericht te worden. De weinig populaire maatregel werd slechts met mondjesmaat toegepast. Kerkhoven bleven in kleine gemeentes in gebruik als dodenakkers.

Het Franse "Le décret du 23 prairial an XII relatif au lieu d'inhumation" (12 juni 1804) verving zowel de Oostenrijkse wetgeving als de wetten uit het Prinsdom Luik. Voor de eerste keer in hun geschiedenis kregen alle moderne Vlaamse provincies dezelfde wetgeving. Vernieuwend was dat voor elke overledene een individueel graf voorzien werd. De minimumafmetingen ervan werden vastgelegd. Het principe 'concessie' werd ingeschreven in de wet, van tijdelijk tot eeuwigdurend. Gemeenten met verschillende geloofsovertuigingen binnen hun bevolking moesten voor elk ervan een begraafplaats voorzien. Pas bij Koninklijk besluit van 20 juli 1971 werd de eeuwigdurende concessie afgeschaft.

Wanneer op het einde van de 18de eeuw door de elite graftekens in open lucht werden opgetrokken, gebeurde dat duidelijk in een vormgeving die schatplichtig is aan de grafzerken in kerken. Jozef II stond in 1784 toe dat graftekens werden opgericht voor zover ze geen grond innamen. Grafplaten werden dan ook tegen muren van kerken, kerkhoven en begraafplaatsen opgericht. Wanneer de Napoleontische wet toeliet dat er graftekens werden opgericht boven op het graf, gebeurde het onvermijdelijke: de verschillende graftypes schoven in elkaar en de combinatie van hoofdstèle en vlakke grafsteen of graftuin gingen overheersen. Graf en grafteken vielen voortaan samen.

De nieuwe buitenstedelijke begraafplaatsen uit de tweede helft van de 19de eeuw werden gezien als uitgesproken liberale, vrijzinnige dodenakkers. De keuze voor een bepaalde begraafplaats getuigde van een politieke of filosofische overtuiging. Vele welstellende katholieke families boycotten de stedelijke begraafplaatsen en lieten zich begraven op de kerkhoven van de gemeente waar hun buitenhuis was gelegen. Anderen kozen voor een dorp dat omwille van z'n beperkte omvang niet aan de wetgeving op begraafplaatsen moest of wou voldoen.

Wie het zich kon permitteren onderscheidde zich zowel door de ligging op de begraafplaats als door de oprichting van graftekens. De elite toonde z'n welstand door de aankoop van eeuwigdurende concessies op prestigieuze locaties op de begraafplaatsen. Ze kwamen langs de paden en de muur te liggen en hadden grootse graftekens. De armen lagen achterin, op soms ontoegankelijke binnengebieden met eenvoudige of zelfs zonder grafteken. Vooral de groeiende burgerlijke cultuur versterkte het streven naar persoonlijke grandeur.

Politieke en filosofische overtuiging schemerden in de 19de eeuw ook door in de vorm van het grafteken. Zo blijken de obelisk en het Egyptiserende mausoleum vaak gekozen te worden in Verlichte milieus en in de nadagen van de Napoleontische veldtochten in Egypte. Het werd een symbool van éénheid, broederlijkheid, gelijkheid en daarmee ook van de vrijmetselarij. Katholieken lieten in de 19de eeuw vaak een neogotische grafkapel optrekken met bekronend kruis. Ze zijn opgevat als kleine gebedsplaatsen met een altaar en enkele bidstoelen. Diezelfde katholieken kozen in België ook vaak voor het neogotische pinakelmonument.

De laïcisering van de samenleving vroeg om aangepaste funeraire symbolen. De Romantiek, de beaux-arts-esthetiek, de talrijke neostijlen bleken ideaal om de funeraire symboliek ten volle uit te werken. Het grafteken werd een vraag naar herinnering en herdenking. Het duidde dan ook wie de overledene was tijdens het leven, en wat hij betekende voor zijn nabestaanden. Elk gedenkteken verwees naar beroep, rang en stand. De adel liet z'n wapenschild afbeelden, de burgerij hun werktuigen. De graftekens werden soms reeds tijdens het leven ontworpen en besteld door de eigenaar van de concessie.

Het materiaalgebruik bleek eveneens een manier om onderscheid te maken, status en kapitaal te tonen. De allerarmsten konden zich geen stenen graftekens veroorloven terwijl de elite koos voor grootse tekens in blauwe hardsteen, marmer en het veel duurdere graniet. Voor de meerderheid van de bevolking volstond echter een tijdelijke concessie, een eenvoudig houten, betonnen of gietijzeren kruis of een grafsteen met stèle.

De 20ste eeuw

De twintigste eeuw was een eeuw van verandering. Op het gebied van funerair erfgoed vond er een 'stille revolutie' plaats. Belangrijke medische doorbraken werden gerealiseerd. Voor de eerste keer in de menselijke geschiedenis werd de dood echt bevochten vanuit een rationeel, wetenschappelijk en niet langer religieus of romantisch standpunt. De dood werd in de 20ste eeuw steeds afstandelijker en minder zichtbaar. In het naoorlogse positivisme van het modernisme paste geen dood en verval. Door zijn absolute karakter werden het sterven en de omgang met de dood een uitermate negatief gevoel. De economisering en rationalisering van het na-oorlogse sterven liet zich ook vanaf het interbellum voelen op de begraafplaatsen en was voltooid tegen het midden van de eeuw. De dood en het graf werden verstoten uit de leefomgeving en bijna letterlijk weggestoken achter hoge muren, struiken en bomen. De modernistische begraafplaats werd een plaats van uitstoting, vergetelheid en een te mijden plek. De aanleg van de modernistische begraafplaats na de Tweede Wereldoorlog bestond voortaan uit parallelle rijen van graftekens volgens gestandaardiseerde maten. Er kon bij de grafmaker gekozen worden uit modules die vervolgens gecombineerd werden tot een semi-persoonlijk grafteken. De verdere standaardisering zette zich door naarmate de eeuw vorderde en is compleet na de Tweede Wereldoorlog.

Vanaf de jaren 60 van de 20ste eeuw ontstaat een tegenbeweging die ijvert voor palliatieve zorg, stervensbegeleiding en thuis sterven. De 'Intieme Dood' krijgt sindsdien terug een plaats voor wie dat wil en wordt belangrijk én prominent zichtbaar in de jaren 1990. Samen met die vernieuwde visies krijgt ook het hiernamaals een nieuwe inhoud. Voor de christenen is er een evolutie van geloof naar hoop, voor niet-gelovigen wordt het hiernamaals een vorm van licht, slaap, wederkomst, thuiskomst ... Voor de meesten is de dood het onverbiddelijke einde van het leven. Het enige wat overblijft is herinnering. De moderne dood is er dus één van nabestaanden en herinnering. De afscheidsrituelen worden diverser en persoonlijker. De keuzemogelijkheden omtrent begraving, verassing en asbestemming worden schier oneindig. Er wordt bewust gekozen voor een bepaalde begraafplaats of grafplek. De grafsteen krijgt steeds meer een vormgeving waar de nabestaanden de overledenen in herkennen.

Het hardstenen grafteken kreeg in het midden van de jaren 1960 concurrentie van nieuwe materialen als witte marmer, graniet in verschillende kleuren, breuksteen, leisteen, glas, kunststof, mozaïeken, ... In de jaren 1980 gaat geïmporteerde graniet overheersen op de

begraafplaatsen. Net zoals vroeger gaat de grote massa voor een gestandaardiseerd grafzerk. Een kleinere groep echter gaat in navolging van de nieuwe overlijdensrituelen, het bewuste sterven en de herintroductie van de 'intieme dood' ook de grafsteen persoonlijke vorm geven. De vormgeving en symboliek worden steeds zeldzamer maar ook persoonlijker. Het laatste kwart van de 20ste eeuw is bijgevolg getuige van de geboorte van een zeer persoonlijke funeraire kunst die steeds sterker wordt. Het beroep van de grafmaker, steenkapper en beeldhouwer lijkt door een kleine doelgroep terug in ere hersteld te worden.

1.5. Maatschappelijke betekenis van graftekens

Plaats van vergankelijkheid en herdenking

Een begraafplaats is een zone waar een gemeenschap de menselijke restanten begraaft om de natuur op gecontroleerde wijze haar gang te laten gaan.

Het grafteken biedt aan de nabestaanden een gepaste en respectvolle plaats, gebonden aan een graf, om haar voorouders te gedenken, zowel binnen als buiten een religieuze context. Het graf en grafteken zijn de plek bij uitstek waar de lokale, regionale en internationale elite of invloedrijke personen voor een laatste keer herdacht worden of de gemeenschap hun erfenis in herinnering houdt.

Graftekens, vaak collectief geplaatst, kunnen plaatsen zijn waar de gemeenschap haar traumatische ervaringen deelt en herinnert.

De 'ruimtelijke ordening' als getuige van maatschappelijke status

De inplanting van een grafteken op een begraafplaats is een wezenlijk onderdeel van de structuur van de begraafplaats. Het getuigt zowel van de positie die een bevolkingsgroep inneemt in de maatschappij als van de uitstraling die een overledene, zijn/haar nabestaanden of de familie wou uitstralen na de dood.

Kinderen, pastoors, kloosterlingen, oorlogsslachtoffers en oudstrijders krijgen vaak een bijzondere plaats op een begraafplaats. Religieuzen liggen dicht bij de kerk of nabij de calvarie. Archeologische vondsten suggereren dat kinderen nabij het westportaal van de kerk lagen. Op begraafplaatsen zijn er afzonderlijke kinderperken. Oorlogsslachtoffers en oudstrijders kregen een plaats op een ereperk.

Private graven van de elite waren meestal gelegen langs de prominente paden op een kerkhof of begraafplaats. Het pad recht op het westportaal van de kerk en de kruisende hoofdpaden op een begraafplaats waren zeer geliefd. Wanneer op de kruising bovendien de calvarie stond werd dat nog belangrijker. Had de begraafplaats perken, dan richtte de elite graftekens op langs de buitenzijde van de perken. Elitegraven werden tevens tegen de muren van de begraafplaatsen opgetrokken wat vermoedelijk nog teruggaat tot de 18de-eeuwse voorschriften waar een grafplaat mocht opgehangen worden tegen de muren maar geen graf mocht bedekken. Minder begoeden en tijdelijke concessies kwamen meestal dieper op het terrein of perceel te liggen.

De gestandaardiseerde vormgeving in ellenlange rijen van gestandaardiseerde graftekens is een getuige van de 20ste-eeuwse modernistische begraafplaats die weggestoken en gemeden wordt.

Cultuurplanten, stinzenplanten, biodiversiteit

De vele graftuinen werden beplant met 'herinneringsplanten' die een bijzondere funeraire betekenis hadden. Er werden lentebloeiers, kortbloeiers en planten met een fraaie herfstkleur aangeplant. Vaak zijn deze cultuurplanten gaan woekeren waardoor contexten met stinzenplanten ontstonden.

Historische graftekens blijken ideale groeibodems te zijn voor allerhande varens, mossen en korstmossen. Het is een biodiversiteit die vaak over het hoofd wordt gezien maar sinds een tweetal decennia internationaal erkend wordt.

Primaire bron voor wetenschappelijk onderzoek

Graftekens zijn primaire bronnen voor het wetenschappelijk onderzoek naar hoe onze voorouders en wijzelf omgaan met de dood en het leven, afscheid, rouw en herinnering. Het grafteken is een stenen archief dat geconstrueerd werd met het oog op herinnering en is daardoor gelijklopend met de papieren archieven die door de gemeentes en beheerders bewaard worden. Samen schrijven ze de geschiedenis van een gemeenschap en haar omgang met de dood.

Het graf is een in situ archeologisch depot dat relevant kan zijn voor toekomstig onderzoek van grafrituelen, grafgiften en van de informatie die historische menselijke skeletresten bezitten. Het is bijgevolg een zeer diverse bron voor onderzoek naar leven en dood.

Het grafteken als artistieke uiting

Graftekens zijn een symbiose van architectuur, sculptuur, toegepaste kunst, bronsgieten, kunstenaarsoeuvres, fotografie, ... Ze overspannen de laatste vier eeuwen van de funeraire geschiedenis en passen zich aan naar tijd en maatschappij.

Het funeraire ritueel en de culturele geschiedenis

Graftekens zijn een primaire bron voor onderzoek naar de omgang van onze voorouders met de dood, begraven en grafrituelen. Die culturele en filosofische context wordt niet enkel vertaald in immateriële rituelen maar ook in de vormgeving van de graftekens en hun decoratie. Het grafteken laat toe de materiële resten van de grafcultuur te onderzoeken maar ook de band te leggen met dat immateriële facet van een cultuur. Zodoende worden gewoontes en tradities gevisualiseerd. Het grafteken is een vertrekpunt voor verder onderzoek in orale tradities, archiefdocumenten, foto's, ...

Lokale, Vlaamse en (inter)nationale geschiedschrijving

Aan de hand van een grafteken wordt de geschiedenis van een familie geschreven en zijn plaats in de lokale en bovenlokale gemeenschap. Het grafteken is eveneens de plek bij uitstek waar de lokale, regionale en internationale elite of invloedrijke personen voor een laatste keer herdacht worden of de gemeenschap haar erfenis in herinnering houdt.

1.6. Motivering van de selectie

1.6.1. Waarden voor bescherming

Artikel 2.1. §26 van het Onroerenderfgoeddecreet (12 juli 2013) somt de erfgoedwaarden op die leiden tot bescherming. Toegepast op kunstenaarsgraven zijn volgende waarden relevant:

Historische waarde:

"Een onroerend goed heeft historische waarde als het getuigt van een (maatschappelijke) ontwikkeling, gebeurtenis, figuur, instelling of landgebruik uit het verleden van de mens". Een grafteken heeft als gevolg van de ouderdom, grafmaker, diegene die er begraven ligt, de wetgeving die het mogelijk maakte ... bij uitstek een historische waarde.

Architecturale waarde

"Een onroerend goed heeft architecturale waarde als het getuigt van een fase of aspect van de (landschaps)architectuur of de bouwkunst. Het kan gaan om typologie, stijl, oeuvre of materiaalgebruik".

Graftekens zijn bouwkundige constructies en hebben een eigen architecturale vormgeving en architecturale evolutie met wijzigende materialen, decoratie, typologie, ... die getuigen van hun ontstaansperiode, sociale context, politieke en filosofische overtuiging van de overledenen en de nabestaanden.

Artistieke waarde

"Een onroerend goed heeft artistieke waarde als het getuigt van het kunstzinnige streven van de mens in het verleden".

Graftekens getuigen van het kunstzinnige streven van een gemeenschap of individu. Daartoe werden architecten, tuinarchitecten, landschapsarchitecten, kunstenaars, grafmakers, ... aangetrokken om de graftekens vorm te geven en uit te voeren.

1.6.2. Selectiecriteria

De selectie van de te bescherming graftekens gebeurt op basis van onderstaande criteria. Het gaat daarbij steeds om een combinatie van criteria die samen de kwaliteiten van een grafteken bepalen.

Zeldzaamheid

"geeft aan in hoeverre het onroerend goed uitzonderlijk voorkomt in relatie met de geografische context, de historische context, de typologie of het oeuvre"

De zeldzaamheid van een grafteken wordt bepaald door zijn ouderdom, gecombineerd met de ligging op een begraafplaats, (uitzonderlijke) vormgeving, artistieke kwaliteiten, uitzonderlijk of vernieuwend materiaalgebruik, overledenen of familie, betrokken kunstenaars, ...

De zeldzaamheid kan ook gevormd worden door het belang van de begraven persoon of personen voor Vlaanderen.

Herkenbaarheid

"geeft aan in hoeverre het onroerend goed een goed herkenbare uitdrukking is van zijn oorspronkelijke functie, uitzicht of vormgeving, of van een belangrijke fase in de latere ontwikkeling daarvan."

Graf- of herdenkingstekens hebben een duidelijke herkenbaarheid dankzij hun vormtaal, materiaalgebruik, opschriften, symboliek, foto's,.... Ze kunnen niet verkeerd geïnterpreteerd worden. Hun ligging binnen een funeraire context (kerkhof of begraafplaats) is een absolute meerwaarde.

Representativiteit

"geeft aan in hoeverre het onroerend goed typerend is voor een geografische of historische context of een welbepaalde typologie of een bepaald oeuvre."

Een grafteken is een representatief voorbeeld van een welbepaalde periode indien elementen als de vormgeving, materiaalgebruik en decoratie de evolutie van de grafkunst door de tijd heen ondersteunt en zichtbaar maakt.

Ensemblewaarde

"geeft aan in hoeverre het onroerend goed een sterke samenhang vertoont tussen de verschillende elementen."

De ensemblewaarde van een grafteken bestaat uit de combinatie van losse elementen die samen het grafteken maken. Dat kan gaan om de inrichting van een grafkapel, aanwezigheid van de menselijke resten, graftuin, omheining, knielbank, andere graftekens.

Contextwaarde

"geeft aan in hoeverre er tussen het onroerend goed en zijn directe of ruimere omgeving een sterke relatie is op landschappelijk, stedenbouwkundig of esthetisch vlak."

De contextwaarde van een grafteken wordt gevormd door de ligging van het grafteken binnen een kerkhof of begraafplaats, tegen de muur of kerk of langs een pad, op een binnenperk, in het oudste deel of op de uitbreiding, ... Het zijn elementen die wijzen op de zowel ontstaansgeschiedenis van een grafteken als het prestige en de sociale uitstraling die de nabestaanden wouden tonen.

Bouwfysische toestand

De bouwfysische toestand van het grafteken is van groot belang. Bij de bescherming van graftekens wordt de bouwfysische toestand steeds in overweging genomen. Een grafteken met een hoge graad van degradatie komt niet in aanmerking voor bescherming tenzij er belangrijke tegenindicaties zijn uit historisch of artistiek oogpunt.

Overleden personen of familie

De erfgoedwaarde van een grafteken wordt bepaald door de relevantie van overledenen en de families voor een ruimere regio of Vlaanderen.

Bibliografie

- MERTENS J. 2016: *Funerair Erfgoed in Vlaanderen - Op zoek naar de doden tussen de levenden*, onuitgegeven studie Onroerend Erfgoed.
- GROOTE P. & KLAASSENS M. 2011: Betekenissen van plekken van de dood in: BROUWER R. & HENSSEN P., *Over 25 jaar de toekomst van de funeraire cultuur*, s.l., 137-139.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *begraafplaatsen* [online], <https://thesaurus.onroenderfgoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/54> (geraadpleegd op 8 maart 2018)
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Kerkhoven* [online], <https://thesaurus.onroenderfgoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/232> (geraadpleegd op 8 maart 2018).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *graven* [online] <https://thesaurus.onroenderfgoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/1227> (geraadpleegd op 19/07/2018).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *funeraire constructies* [online] <https://thesaurus.onroenderfgoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/174> (geraadpleegd op 19/07/2018).
- VAN DALE s.d.: *Begraafplaats* [online] <http://www.vandale.be/opzoeken?pattern=begraafplaats&lang=nn> (geraadpleegd op 17/3/2014).
- S.L. s.d.: *begraafplaats* [online] <http://www.encyclo.nl/begrip/Begraafplaats> (geraadpleegd op 17/3/2014).

2. BESCHRIJVEND GEDEELTE Situering

Het graf van Victor Servranckx ligt op de begraafplaats aan de Zaventemsesteenweg zonder nummer in Zaventem (Diegem), meer bepaald achteraan op de begraafplaats nabij het centrale pad. (bijlage 6.3 documentatie, 6)

2.2. Historisch overzicht⁹

Biografie

De kunstschilder, beeldhouwer, architect en theoreticus Victor Servranckx (1897-1965) werd geboren in Diegem in een gezin met vier kinderen. Al van jongs af aan voelde hij zich aangetrokken tot de beeldende kunst, iets waar zijn vader geen voorstander van was. Als kind maakte hij reeds tekeningen en kleine beeldjes uit klei en gevonden voorwerpen. Nadat hij in 1913 afstudeert als landmeter, gaat hij studeren aan de Académie Royale des Beaux-Arts et Ecole des Arts Décoratifs te Brussel. Victor Servranckx is dan 16 jaar. Hij volgt er in de voormiddag les bij Adolphe Crespin (1859-1944)¹⁰ en Constant Montald (1862-1944)¹¹. Elk jaar behaalt Servranckx de eerste prijs en hij eindigt zijn studie in 1917 met de "Prix spécial". Ook René Magritte (1898-1967)¹², Pierre-Louis Flouquet (1900-1967)¹³ en Karel Maes (1900-1974)¹⁴ studeren er in dezelfde periode. Het zou de basis vormen van een lange vriendschap. De vriendschap tussen Magritte en Servranckx resulteert in 1922 in de pamflettekst 'L'Art Pur. Defense de l'esthétique'. De tekst wordt echter na herhaaldelijke pogingen om praktische reden niet gepubliceerd.

Als compromis met zijn vader gaat Servranckx in de namiddag aan de slag in de behangpapierfabriek Usines Peters-Lacroix (U.P.L.) in Haren bij Brussel. Hij werkt er aanvankelijk als vrijwillig hulptekenaar en vanaf 1917, na afgestudeerd te zijn aan de academie ook als hoofdtekenaar. Servranckx was bijzonder geïnteresseerd in het kleurmengingen en de emotionele impact die kleurencombinaties op de mens hadden. In 1921 zal hij er René Magritte aan een job helpen als hulptekenaar. Ondanks de verregaande abstractie van de ontwerpen diende er steeds een figuratief element aanwezig te zijn in de tekening. Servranckx kon er als hoofdtekenaar ook de kleurontwerpen vastleggen. Hij neemt er ontslag in 1925. De periode in U.P.L. liet belangrijke sporen na in zijn oeuvre. (bijlage 6.3 documentatie, 1 & 2)

⁹ De biografie en oeuvrebeschrijving van Victor Servranckx zijn gebaseerd op volgende publicaties tenzij anders vermeld:

BILCKE M. 1974: Victor Servranckx 26-6-1897 – 11-12-1965, *Vlaanderen*, 74-78.

DE SMET J., DECAN L., DUBOIS M., PAUWELS P. & JACOBS S. 2013: *Modernisme. Belgische abstracte kunst en Europa*, Gent.

GIJSBRECHTS J. 2005: *Servranckx mysteries*, onuitgegeven nota's.

HOET J. 1970: *retrospectieve tentoonstelling victor servranckx 1897-1965 provinciaal begijnhof hasselt 14 maart-12 april 1970*, Hasselt.

HOET J. 1972: *tentoonstelling – exposition - exhibition – ausstellung Victor Servranckx 1897-1965 rubenskasteel elewijt 27 mei – 4 juni 1972*, Elewijt.

LAUWERS J. 1980: *Diegem*, Diegem 493-496.

PALMER M. & LEGRAND F.-C. 1994: *Van Ensor tot Magritte: Belgische kunst 1880-1940*, Tielt, 176-177.

PIRON P. 1999: *De Belgische Beeldende Kunstenaars uit de 19de en 20ste eeuw, L-Z*, Brussel, 1213.

S.N. 2012: *Victor Servranckx. De jaren twintig*, Oostende.

SERVELLÓN S. s.d.: *Victor Servranckx* [online]

<https://abstractmodernisme.vlaamsekunstcollectie.be/nl/kunstenaar/victor-servranckx> (geraadpleegd op 3 april 2018).

¹⁰ KONINKLIJKE MUSEA VOOR SCHONE KUNSTEN VAN BELGIE. s.d.: *Crespin, Adolphe* [online]

<https://www.fine-arts-museum.be/nl/de-collectie/adolphe-crespin-juno-strooit-haar-rijkdommen-uit-over-de-stad-venetie?artist=crespin-adolphe-1> (geraadpleegd op 3 april 2018).

¹¹ SARAH 2011: *Constant Montald* [online] <http://www.universdesarts.com/biographie/3621/montald-constant.html> (geraadpleegd op 3 april 2018).

¹² S.N. s.d.: *René Magritte – tijdslijn* [online] https://www.musee-magritte-museum.be/uploads/pages/files/magritte_timeline_nl_print.pdf (geraadpleegd op 3 april 2018).

¹³ S.N. s.d.: *Piere-Louis Flouquet* [online]

<https://abstractmodernisme.vlaamsekunstcollectie.be/nl/kunstenaar/pierre-louis-flouquet> (geraadpleegd op 3 april 2018).

¹⁴ SERVELLÓN S. s.d.: *Karel Maes* [online]

<https://abstractmodernisme.vlaamsekunstcollectie.be/nl/kunstenaar/karel-maes> (geraadpleegd op 3 april 2018).

In 1917 krijgt Servranckx de kans deel te nemen aan een groepstentoonstelling in de Brusselse Galerie Georges Giroux, die gold als dé avant-gardegalerie van het moment. Hij toont er voor het eerst abstract werk, doch het verhoopte succes blijft uit. Servranckx verkoopt er geen enkel werk. Hij blijft evenwel niet bij de pakken zitten en neemt de daaropvolgende jaren meermaals deel aan tentoonstellingen met als absolute hoogtepunt zijn eerste solotentoonstelling met meer dan 100 werken in 1924 in de Galerie Royale te Brussel. De expositie betekent meteen zijn internationale doorbraak en het begin van zijn grote succes.

In 1925 gaat Servranckx zich toeleggen op architectuur en design. Dat vertaalt zich al vrij snel in de samenwerking met Huib Hoste (1881-1957)¹⁵ voor het bureau-fumoir op de Expo Internationale des Arts Décoratifs et Industriels in Parijs (1925). Servranckx zou in zijn carrière nog enkele keren samenwerken met Hoste. Hetzelfde jaar verhuisde de familie Servranckx naar Brussel. Bij die verhuis worden een groot deel van de ontwerpen en vroege werken van Victor Servranckx verbrand door zijn broer.

In het najaar van 1926 begint Servranckx opnieuw te schilderen. Twee jaar later bereikt zijn carrière een nieuw hoogtepunt met zijn eerste buitenlandse solotentoonstelling in de Galerie Der Sturm in Berlijn. Een jaar later, in 1929, wijdt ook het Paleis voor Schone Kunsten te Brussel een solotentoonstelling aan de kunstenaar, gevolgd door een tweede solotentoonstelling in 1947.

In 1932 wordt Victor Servranckx leraar aan de academie van Elsene waar hij filosofie doceert. Voor de wereldtentoonstelling van Brussel in 1935 ontwierp Servranckx een bureau en leessalon voor het Belgische paviljoen en in 1936 werd hij gevraagd om een grote muurschildering te maken voor het Radiosalon. Hij maakte verschillende internationale reizen waaronder in 1939 naar Mexico, Cuba en de Verenigde Staten. In dat laatst genoemde land werd hem door Laszlo Moholy-Nagy (1895-1946)¹⁶ een leerstoel aan de nog op te richten Chicago School of Design aangeboden. Victor weigert het aanbod.

In 1930 huwt Servranckx met Héléne Tyrmand (1900-1965). Het wordt een ongelukkig huwelijk doch resulteerde nooit in een echtscheiding. Het gezin Servranckx verhuist regelmatig op verschillende plaatsen in Brussel. Vanaf 1953 leven Victor en Héléne gescheiden van tafel en bed, hij woont dan samen met Angeline Turcksin (1906-1997), die hij in 1946 in dienst had genomen als huishoudhulp. In 1955 krijgt Servranckx een eerste hartaanval tijdens een verblijf in Parijs. Hij vestigt zich vervolgens met Angeline in 1959 in Elewijt en vult er zijn dagen met tekenen. Een hoogtepunt in zijn carrière vormt de bijzondere hulde die hij ontvangt in 1962 op de XXXI Biennale in Venetië. In hetzelfde jaar wordt hij werkend lid van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België.¹⁷ In de jaren 1960 is zijn werk verschillende keren vertegenwoordigd op internationale tentoonstellingen.

Het overlijden van Héléne Tyrmand in 1965 opende voor Servranckx de weg naar een huwelijk met Angeline. Op dat moment is zijn gezondheidstoestand al bijzonder slecht. Op 24 november 1965 kreeg hij een tweede hartaanval. Enkele weken later overlijdt Servranckx op 11 december 1965. Hij wordt begraven in zijn geboortedorp Diegem. Angeline Turcksin werd na haar dood in 1991 bijgezet bij Victor Servranckx.

¹⁵ Strauven I. 2003: Hoste, Huib, in: Van Loo, A. (red.), *Repertorium van de architectuur in België van 1830 tot heden*, Antwerpen, 244-245.

¹⁶ GUGGENHEIM s.d.: László Moholy-Nagy [online] <https://www.guggenheim.org/artwork/artist/laszlo-moholy-nagy> (geraadpleegd op 16 juli 2018).

¹⁷ Katholieke Universiteit Leuven, Fonds Servranckx, kopie van de akte.

Oeuvre

Servranckx behoort tot de eerste generatie van abstracte kunstenaars in België (1915-1930) en zorgde mee voor de verspreiding van het modernistisch gedachtegoed. De kunstenaar ligt mee aan de basis van een ontwikkeling die resulteerde in de minimal art, hard edge en new construction painting. Na Georges Vantongerloo (1886-1965)¹⁸ is hij de meest internationale en meest verspreide abstracte kunstenaar van de eerste generatie Belgische abstracte kunstenaars. Zijn oeuvre valt niet onder één noemer te beschrijven: het vertoont onder andere invloeden van het Italiaanse futurisme, het Franse purisme, het Russische constructivisme, De Stijl uit Nederland en het surrealisme. De Vlaamse constructivistisch-abstracte kunst bleef echter in de schaduw van het Vlaams expressionisme staan.

Servranckx gaf zijn werken steeds een dubbele benaming: het jaartal vergezeld van het woord Opus en een nummer. Elk jaar begon hij terug bij 1 te tellen. De titels geven de nodige neutraliteit aan Servranckx werken. Het was een nummering die hij leerde bij de fabrikant Peters-Lacroix.

Jan Hoet (1936-2014)¹⁹ wees er in zijn catalogusteksten op dat Servranckx getypeerd wordt door een kritische benadering van de toenmalige nationale en internationale kunstproblematiek en tegelijk de verwerking van elementen uit zijn onmiddellijke Brabantse leefomgeving. Dat laatste was zelfs in zijn constructivistische periode (1921-1926) herkenbaar aan de glooiingen van het landschap, de spoorwegen en de tunnels tussen Haren en Diegem, het silhouet van de fabrieken en siermotieven die duidelijk herinneren aan de U.P.L.-fabriek te Haren. De Brabander, de natuur en het bedrijfsleven vormen belangrijke thema's in het oeuvre van de schilder. Daardoor veroverde Servranckx een eigen plaats in de internationale kunstwereld van de abstracte kunst.

Servranckx was een zeer actief kunstenaar in België maar onderhield ook nauwe contacten met pioniers uit de internationale kunstwereld. Zijn vriendschap met René Magritte werd reeds vermeld. Ook met de Franse kunstschilder en beeldhouwer Fernand Léger (1881-1955) had hij een goede band. Zo maakten de twee kunstenaars samen een reis door Italië. Daarnaast correspondeerde hij onder andere met Theo van Doesburg (1883-1931) en Filippo Tomasso Marinetti (1876-1944).

In de jaren 1917 tot omstreeks 1924, vervaardigt Servranckx werken in een overwegend abstract-geometrische, constructivistische stijl. Voor Victor Servranckx ligt schoonheid in de rationele wiskundige verhoudingen van lijnen en kleuren zonder figuratie. Toch weerspiegelen zijn werken de heuvels van het Brabantse landschap en industrie. Voorbeelden hiervan zijn het werk 'Opus 11' uit 1920 (bijlage 6.3 documentatie, 1) en het werk 'Zuivere Beelding' uit 1922 (bijlage 6.3 documentatie, 2). De geometrische vormen staan tegenover elkaar als de objecten op surrealistische schilderijen. Jan Hoet noemt Servranckx in 1972 dan ook de vader van de surreële geometrie.²⁰

Servranckx was in 1925 betrokken bij de inrichting van verschillende woningen, waarvan enkele in samenwerking met de architect Huib Hoste (1881-1957)²¹ werden gerealiseerd. Hij volbracht ook enkele projecten zelfstandig. In de inventaris van het bouwkundig erfgoed zijn de volgende realisaties opgenomen:

- woning De Ooievaar (Oostende, beschermd als monument sinds 2001)²²

¹⁸ GUGGENHEIM s.d.: Georges Vantongerloo [online], <https://www.guggenheim.org/artwork/artist/georges-vantongerloo> (geraadpleegd op 16 juli 2018).

¹⁹ S.N. s.d.: Jan Hoet (1936-2014) [online] <http://cobra.canvas.be/cm/cobra/kunst/1.1875750> (geraadpleegd op 16 juli 2018).

²⁰ HOET J. 1972: *tentoonstelling – exposition – exhibition – ausstellung Victor Servranckx 1897-1965 rubenskasteel elewijt 27 mei – 4 juni 1972,,* Elewijt.

²¹ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Hoste, Huib* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/2834> (geraadpleegd op 16 juli 2018).

²² AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Dokterswoning en -praktijk De Ooievaar met tuin* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/55387> (geraadpleegd op 22 maart 2018).

- woning Dr. De Beir (Knokke, beschermd als monument sinds 2001)²³
- een modernistisch burgerhuis (Roeselare, beschermd als monument sinds 2001)²⁴
- magazijnen te Machelen (vastgesteld sinds 2009)²⁵.

Servranckx was betrokken bij het ontwerp van het interieur voor de eerste drie gebouwen. Voor de exportmagazijnen 'het Kubistisch Huis' te Machelen (Diegem) ontwierp Servranckx eveneens het exterieur. In de woning bleef volgens de gegevens van de eigenaar tevens een glas-in-loodvenster bewaard dat duidelijk geïnspireerd is op de sculptuur Opus 1 uit 1921. Het venster heeft dezelfde karakteristieken als de sculptuur op het grafteken van Servranckx.²⁶ Verder zijn er plannen bekend voor vijf woningen het Brusselse gewest en één woning in Overijse.

Na zijn korte overstap naar de architectuur en het design in 1925 waarbij Servranckx het picturale constructivisme vertaalt naar de menselijke leefwereld, evolueert de stijl van Servranckx vanaf 1926 in de richting van een figuratief surrealisme met organische elementen en geometrische vormen. Gijsbrechts spreekt van de 'cosmic visions'. Mogelijk heeft het feit dat het Belgische constructivisme geen sociaal-ethische, sociaal-idealistische of sociaal-revolutionaire dimensie kreeg zoals in het buitenland die heroriëntatie veroorzaakt. Servranckx is vanaf 1926 gefascineerd door de mysteries van het heelal, de mens, de micro- en macrokosmos. Dat uit zich onder meer in werken als 'Opus 3 (Aarde van ontzetting, aarde van rampspoed, bijlage 6.3 documentatie, 4)' uit 1927. In de jaren 1930 evolueert zijn stijl naar het abstract surrealisme. In dat surrealisme vindt Servranckx volgens Jan Hoet wel de spiritualiteit die hij verlangde. Hij schildert een geometrische en organische kosmos die aansluit bij de wereld van Joan Miro (1893-1983)²⁷, Max Ernst (1891-1976)²⁸, Paul Klee (1879-1940)²⁹ en anderen maar toch een eigen universum vormt. Hoet ziet een vergelijking met de wervelende verfmengkuipen van de Harens behangfabriek U.P.L.

Gedurende de Tweede Wereldoorlog maakt Servranckx plots een ommezwaai naar figuratieve werken. Na 1945 herneemt hij de abstract-geometrische stijl uit de beginjaren van zijn carrière zonder evenwel te verwijzen naar zijn Brabantse leefomgeving. De kleur intensifieert en komt op zichzelf te staan. Hij behoort vanaf nu tot de 'koel abstracte' stroming. De tentoonstellingen volgen zich vooral in Parijs in hoog tempo op.

Servranckx was een creatieve duizendpoot die zich bezig hield met schilderkunst, beeldhouwkunst, architectuur, interieurdesign, meubelontwerp, grafisch ontwerp, ... Hij heeft een uitgebreid en gevarieerd oeuvre nagelaten. Het fonds Victor Servranckx, komende uit de nalatenschap van Angeline Turcksin, is vandaag ondergebracht in de universiteitsbibliotheek van de Katholieke Universiteit van Leuven. Tevens liet zij een collectie tekeningen na aan het Museum voor Schone Kunsten in Gent.

Receptie van het werk na 1965³⁰

In de periode 1968-1971 kwam Jan Hoet meermaals aan huis bij Angeline Turcksin ter voorbereiding van zijn licentiaatsthesis over het constructivistische oeuvre van Servranckx. Daaruit volgden tussen 1968 en 1981 niet minder dan acht solotentoonstellingen over het oeuvre van Servranckx en zes groepstentoonstellingen. Tussen 1972 en 2000 volgden

²³ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: Dokterswoning Dr. De Beir [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/58649> (geraadpleegd op 22 maart 2018).

²⁴ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: Modernistisch burgerhuis met tuin [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/23669> (geraadpleegd op 22 maart 2018).

²⁵ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2005: Exportmagazijnen, kantoren en garage [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/77586> (geraadpleegd op 22 maart 2018).

²⁶ PANNEELS A. 2006: *Kubistisch Magazijn*, onuitgegeven powerpointpresentatie.

²⁷ GUGGENHEIM s.d.: *Joan Miró* [online] <https://www.guggenheim.org/artwork/artist/joan-miro> (geraadpleegd op 30 april 2018).

²⁸ GUGGENHEIM s.d.: *Max Ernst* [online] <https://www.guggenheim.org/artwork/artist/max-ernst> (geraadpleegd op 30 april 2018).

²⁹ GUGGENHEIM s.d.: *Paul Klee* [online] <https://www.guggenheim.org/artwork/artist/paul-klee> (geraadpleegd op 30 april 2018).

³⁰ GIJSBRECHTS J. 2005: *Servranckx mysteries*, onuitgegeven nota's, 84b-86b.

negen tentoonstellingen bij Galerie Gmurzynska te Keulen wat wijst op de blijvende interesse in het werk van Servranckx.

Het beeldhouwwerk Opus 1

Een cruciaal werk in het oeuvre van Servranckx is zijn beeld Opus1 uit 1921 dat in verschillende materialen en afwerkingen bestaat, in totaal negen exemplaren (bijlage 6.3 documentatie, 3). De gebroken cirkel in combinatie met een kleinere erin gevatte cirkel, parallelle lijnen en vlakken wordt een Leitmotiv in het abstracte oeuvre van Servranckx en wordt zowel in tekeningen als beelden, schilderijen en in z'n meubelontwerpen en behangpapieren teruggevonden. Op alle beelden van Servranckx wordt dezelfde typerende signatuur toegepast. De sculptuur op het graf van Victor Servranckx, Opus 2 uit 1923 behoort tot diezelfde typerende vormtaal van de schilder-ontwerper-beeldhouwer en draagt de zeer typerende signatuur.

Het grafteken Servranckx-Turcksin en het beeldhouwwerk Opus 2

Het grafteken Servranckx-Turcksin werd vervaardigd door het grafmakersatelier Beernaert. Een afbeelding van het grafteken in de publicatie 'Diegem' van J. Lauwers uit 1980 toont het graf zoals het nog steeds bestaat met een donkere granieten steen en aan het hoofdeinde de sculptuur Opus 2 uit 1923.³¹ De sterfdatum van Angeline Turcksin is dan nog niet ingevuld. Het Opus 2 werd tevens afgebeeld op de titelpagina van twee catalogi, respectievelijk uit 1970 en 1972.³² Op de grafplaat ligt prominent een Latijns kruis verwijzend naar de religieuze overtuiging van de diepgelovige Servranckx.

Opus 2 uit 1923 is een platte versie van het Opus 1 uit 1921. De combinatie van een doorgesneden cirkel met een kleine bolvormige kern en omringende segmentvlakken is goed herkenbaar. Van het kunstwerk bestaan minstens vier exemplaren in verschillende materialen: het Servranckxmemoriaal in Elewijt, een gedenkpenning voor de organisatie "Kindergeluk", in de inkom van de woning van Angeline Turcksin in Kortenberg en een vierde exemplaar in hardsteen op het grafteken Servranckx-Turcksin.³³ (bijlage 6.3 documentatie, 5)

Het grafmakersatelier Beernaert

Antoine Beernaert werd geboren in 1820.³⁴ Omstreeks 1850 richtte hij een aannemersbedrijf op onder zijn eigen naam. De firma van steenhouwers groeide uit tot een belangrijke waarde in het Brusselse en werkte mee aan tal van topmonumenten op initiatief van koning Leopold II. Na de overname door zoon Emile Beernaert (1850-1930) in 1890 ontwikkelde het bedrijf zich tevens tot een belangrijke producent van grafmonumenten, herkenbaar aan de architecturale uitwerking en het gebruik van allerhande granietsoorten. De grafmonumenten geproduceerd door Beernaert bevinden zich vandaag vooral in de regio Brussel, maar zijn ook elders in België te vinden. Na het overlijden van Emile in 1930 werd het bedrijf verschillende keren overgenomen. Tot 2002 bleef men onder de naam 'Beernaert' graftekens produceren.

³¹ LAUWERS J. 1980: *Diegem*, Diegem, 494.

³² HOET J. 1970: *retrospectieve tentoonstelling victor servranckx 1897-1965 provinciaal begijnhof hasselt 14 maart-12 april 1970*, Hasselt.

HOET J. 1972: *tentoonstelling – exposition - exhibition – ausstellung Victor Servranckx 1897-1965 rubenskasteel elewijt 27 mei – 4 juni 1972*, Elewijt.

³³ GIJSBRECHTS J. 2005: *Servranckx mysteries*, onuitgegeven nota's, 90b-91.

³⁴ Informatie verkregen van Marlies De Neef (26 april 2018).

2.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken

Het graf en grafteken voor de kunstenaar Victor Servranckx bestaat uit een granieten zerk, volgens het metalen naambordje geproduceerd door het aannemersbedrijf Beernaert met daarop in eenvoudige opliggende metalen letters het opschrift 'VICTOR SERV-RANCKX/ KUNST-SCHILDER/ EN BEELDHO-UWER/ 1897-1965/ EN ZIJN ECHTGENOTE/ ANGELINE TURCK-SIN/ 1906-1997'. Bovenaan op de zerk ligt de cirkelvormige sculptuur Opus 2 uit 1923 in blauwe hardsteen, gesigneerd Servranckx. Het beeld Opus 2 is een platte versie van het Opus 1 uit 1921 en bestaat uit een combinatie van een doorgesneden cirkel met een kleine bolvormige kern en omringende segmentvlakken. Links eronder een metalen Latijns kruis.

2.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens een plaatsbezoek op 14 februari 2018. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

Behoudens verborgen gebreken, bevinden het graf en grafteken zich in goede bouwfysische toestand.

3. EVALUEREND GEDEELTE

3.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden

De historische waarde wordt als volgt gemotiveerd:

Het graf en het intact bewaarde grafteken zijn vervaardigd in 1965 voor de vooraanstaande Belgische kunstschilder, architect, interieurontwerper en theoreticus Victor Servranckx en zijn echtgenote Angeline Turcksin. Servranckx behoort tot de meest toonaangevende Belgische kunstenaars uit de tweede helft van de 20ste eeuw. Na Georges Vantongerloo (1886-1965)³⁵ is hij de meest internationale en meest verspreide abstracte kunstenaar van de eerste generatie Belgische abstracte kunstenaars. Met zijn schilderijen en beeldhouwwerken in de abstract-geometrische en surrealistische stijl heeft hij mee de Belgische kunstwereld op dat ogenblik bepaald. Van zijn vooruitstrevende stijl getuigt zijn beeldhouwwerk Opus 2 dat onderdeel uitmaakt van het grafteken.

Servranckx werd bijgezet in zijn geboortedorp Diegem. De industrialisatie en de spoorwegen omheen Diegem en het omgevende Brabantse landschap inspireerden Servranckx sterk in de jaren 1920 en zijn schilderijen refereren regelmatig naar die inspiratiebronnen. In 1925 zette de kunstenaar zijn abstract-geometrische idealen om in architectuur en dat in samenwerking met Huib Hoste.

De architecturale waarde wordt als volgt gemotiveerd:

Het intact bewaarde authentieke grafteken uit 1965 bestaat uit een rechthoekige zwarte granieten zerk wat bijzonder vroeg is voor het gebruik van deze steensoort als solitaire grafsteen. Het grafteken Servranckx-Turcksin werd vervaardigd door het bekende grafmakersatelier Beernaert uit Elsene. Het grafteken getuigt van de vernieuwingen in de grafkunst die door het atelier Beernaert steeds op de voet werden gevolgd.

De artistieke waarde wordt als volgt gemotiveerd:

Op de granieten steen ligt de hardstenen geometrisch-abstracte sculptuur Opus 2 uit 1923 voorzien van de typische signatuur SERV-RANCKX en door hem vervaardigd. Het is de enige

³⁵ GUGGENHEIM s.d.: Georges Vantongerloo [online], <https://www.guggenheim.org/artwork/artist/georges-vantongerloo> (geraadpleegd op 16 juli 2018).

hardstenen versie van deze sculptuur. Opus 2 uit 1923 is een representatief werk voor het oeuvre van de kunstenaar in zijn abstract-geometrische periode van de jaren 1920.

3.2. Motivering van het type bescherming

Het graf van de kunstenaar Victor Servranckx wordt beschermd als monument. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuurgoederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemene belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

Het gaat hier om een uitgesproken bouwkundig item met belangrijke historische, architecturale en artistieke waarde, zijnde het graf van de beeldhouwer Victor Servranckx en zijn echtgenote en zonder ruimere relevante context. Een monumentenbescherming is de meest gepaste beschermingsvorm.

3.3. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

De bescherming beperkt zich tot het graf en het grafteken van de kunstenaar Victor Servranckx en zijn echtgenote.

3.4. Juridische toestand

3.4.1. Onroerend Erfgoed:

Op het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier zijn de beschermingen opgenomen die in de buurt liggen van het onroerend goed waar dit dossier over gaat.

De begraafplaats met vermelding van het grafteken van Victor Servranckx is opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed onder het IDnummer 77599.

3.4.2. Ruimtelijke ordening:

De begraafplaats van Diegem ligt volgens het gewestplan Halle-Vilvoorde-Asse, goedgekeurd op 6/3/1977 in een zone voor gebieden voor gemeenschapsvoorzieningen en openbare nutsvoorzieningen.

De begraafplaats ligt binnen het Gewestelijk Ruimtelijk Uitvoeringsplan 'Afbakening van het Vlaams Stedelijk Gebied rond Brussel en aansluitende open ruimtegebieden', goedgekeurd op 19/3/2015. De begraafplaats ligt in een zone voor natuurverwervingsgebied waar de functie natuurbehoud nevens geschikt is aan de functie van gemeenschapsvoorzieningen en openbare nutsvoorzieningen. Het Gewestelijk Ruimtelijk Uitvoeringsplan heeft geen invloed op de bescherming.

4. BEHEERSVISIE

4.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het ministerieel besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en

gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen. Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het ministerieel besluit.

Deze bepalingen zijn op maat van de bescherming. Hieronder worden deze toegelicht zodat duidelijk is wat ermee wordt bedoeld.

De beheersdoelstelling beperkt zich tot het behoud en onderhoud van het grafteken en het ondergrondse graf met zijn inhoud.

4.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden ervan aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen, meer bepaald:

- het goed als een goede huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;
- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

4.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een omgevingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is, vraagt de vergunningverlenende overheid advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

5. BRONNEN

Katholieke Universiteit Leuven, Fonds Servranckx, kopie van de akte.

BILCKE M. 1974: Victor Servranckx 26-6-1897 – 11-12-1965 *Vlaanderen*.

CELIS M., SNAET J. & DE CLERCQ L. 2003 : Antoine en Emile Beernaert, stenhouders (ca 1850-1924) *M&L* 22.4.

CLISSEN A., LEENKNEGT S., SERVELLON S. & VAN DEN BOSSCHE P. 2012: *Victor Servranckx. De jaren twintig*, Oostende.

DE SMET J., DECAN L., DUBOIS M., PAUWELS P. & JACOBS S. 2013: *Modernisme. Belgische abstracte kunst en Europa*, Gent.

GIJSBRECHTS J. 2005: *Servranckx mysteries*, onuitgegeven nota's.

HOET J. 1970: *retrospectieve tentoonstelling victor servranckx 1897-1965 provinciaal begijnhof hasselt 14 maart-12 april 1970*, Hassel.

HOET J. 1972: *tentoonstelling – exposition – exhibition – ausstellung Victor Servranckx 1897-1965 rubenskasteel elewijt 27 mei – 4 juni 1972*, Elewijt.

PALMER M. & LEGRAND F-C. 1994: *Van Ensor tot Magritte: Belgische kunst 1880-1940*, Tielt.

PANNEELS A. 2006: *Kubistisch Magazijn*, onuitgegeven powerpointpresentatie.

PIRON P. 1999: *De Belgische Beeldende Kunstenaars uit de 19de en 20ste eeuw, L-Z*, Brussel.

S.N. 2012: *Victor Servranckx. De jaren twintig*, Oostende.

Strauven I. 2003: *Hoste, Huib*, in: Van Loo, A. (red.), 2003: *Repertorium van de architectuur in België van 1830 tot heden*, Antwerpen.

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2018: *Hoste, Huib* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/2834> (geraadpleegd op 16 juli 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Dokterswoning en -praktijk De Ooievaar met tuin* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/55387> (geraadpleegd op 22 maart 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Dokterswoning Dr. De Beir* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/58649> (geraadpleegd op 22 maart 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Modernistisch burgerhuis met tuin* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/23669> (geraadpleegd op 22 maart 2018).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2005: *Exportmagazijnen, kantoren en garage* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/77586> (geraadpleegd op 22 maart 2018).

GUGGENHEIM s.d.: *Georges Vantongerloo* [online], <https://www.guggenheim.org/artwork/artist/georges-vantongerloo> (geraadpleegd op 16 juli 2018).

GUGGENHEIM s.d.: *Joan Miró* [online] <https://www.guggenheim.org/artwork/artist/joan-miro> (geraadpleegd op 30 april 2018).

GUGGENHEIM s.d.: *László Moholy-Nagy* [online] <https://www.guggenheim.org/artwork/artist/laszlo-moholy-nagy> (geraadpleegd op 16 juli 2018).

GUGGENHEIM s.d.: *Max Ernst* [online] <https://www.guggenheim.org/artwork/artist/max-ernst> (geraadpleegd op 30 april 2018).

GUGGENHEIM s.d.: *Paul Klee* [online] <https://www.guggenheim.org/artwork/artist/paul-klee> (geraadpleegd op 30 april 2018).

KONINKLIJKE MUSEA VOOR SCHONE KUNSTEN VAN BELGIE s.d.: *Crespin, Adolphe* [online] <https://www.fine-arts-museum.be/nl/de-collectie/adolphe-crespin-juno-strooit-haar-rijkdommen-uit-over-de-stad-venetie?artist=crespin-adolphe-1> (geraadpleegd op 3 april 2018).

SARAH 2011: *Constant Montald* [online] <http://www.universdesarts.com/biographie/3621/montald-constant.html> (geraadpleegd op 3 april 2018).

SERVELLÓN S. s.d.: *Karel Maes* [online]

<https://abstractmodernisme.vlaamsekunstcollectie.be/nl/kunstenaar/karel-maes>

(geraadpleegd op 3 april 2018).

SERVELLÓN S. s.d.: *Victor Servranckx* [online]

<https://abstractmodernisme.vlaamsekunstcollectie.be/nl/kunstenaar/victor-servranckx>

(geraadpleegd op 3 april 2018).

S.N. s.d.: *Jan Hoet* (1936-2014) [online]

<http://cobra.canvas.be/cm/cobra/kunst/1.1875750> (geraadpleegd op 16 juli 2018).

S.N. s.d.: *René Magritte – tijdslijn* [online] https://www.musee-magritte-museum.be/uploads/pages/files/magritte_timeline_nl_print.pdf (geraadpleegd op 3 april 2018).

S.N. s.d.: *Piere-Louis Flouquet* [online]

<https://abstractmodernisme.vlaamsekunstcollectie.be/nl/kunstenaar/pierre-louis-flouquet>

(geraadpleegd op 3 april 2018).

Informatie verkregen van Marlies De Neef (26 april 2018).

Informatie verkregen van André Panneels (7 augustus 2018).

6. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

6.1. Omgevingsplan

6.2. Fotobijlage

De fotoregistratie van de fysieke toestand, gevoegd als bijlage bij het ministerieel besluit, bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het dossier gevoegd.

6.3. Documentatie

De documentatie bij het inhoudelijk beschermingsdossier bevat bijkomend materiaal zoals kaarten, postkaarten, archieffoto's, bouwplannen, kadastrmutaties, hoogtemodellen, e.d. dat het dossier verder onderbouwt of illustreert.